

SRPSKA AKADEMIJA NAUKA
I UMETNOSTI
ODELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA
S E K R E T A R
11000 Beograd, Knez Mihailova 35
telefon: 011/2636-948

IZVRŠNOM ODBORU PREDSEDNIŠTVA SANU

Predmet: Sastanak predstavnika Zajedničke komisija SANU i MAN-u za istraživanje žrtava (1941-1948), razvijanje prijateljskih odnosa i saradnje, održan 15-17 decembra 2010

Čast mi je da Naslovu dostavim izveštaj o razgovorima održanim 15-17. decembra 2010. predstavnika Zajedničke komisija SANU i MAN-u.

Na poziv predsednika mađarskog dela Zajedničke komisija SANU i MAN-u, akademika Ferenc Glac-a (Ferenc Glatz), redovnog člana MAN, direktora Istorijskog instituta MAN; i prof. dr Atila Poka zamenika predsednika (po ovlašćenju akademika Glaca), na razgovorima u Budimpešti 15-17. decembra 2010. učestvovali su predsednik srpskog dela Zajedničke komisija SANU i MAN-u, akademik Vojislav Stanovčić, i predsednik Državne komisije Republike Srbije za utvrđivanje tajnih grobnica i zamenik predsednika srpskog dela Zajedničke komisije, prof. dr Slobodan Marković, a po dogovoru sa članovima IO SANU zamolili smo da u razgovorima učestvuje i akademik Tibor Varadi, pa je i on vrlo aktivno učestvovao u razgovorima na ovim susretima.

Srpska strana je dostavila mađarskoj spisak članova srpskog dela Zajedničke komisije, a mađarska strana je akademiku Stanovčiću dostavila spisak mađarskog dela Zajedničke komisije (spisak članova se prilaže u aneksu)..

Akademik Glac i prof. Pok su članovima srpskog dela Zajedničke komisije unapred dostavili predlog radnog programa susreta (vidi prilog uz Izveštaj).

Koordinator rada mađarskog dela Međukademijske komisije uputio je akademiku Vojislavu Stanovčiću poziv sa sugestijom da Stanovčić bude predsednik Zajedničke komisije. Stanovčić je već kod prvih razgovora izneo da bi najbolje bilo da Glac i Stanovčić koordiniraju rad jednog dela Komisije, a da na susretima i u radu deluju kao ko-predsednici. Tako su se i dogovorili.

Akademik prof. dr Vojislav Stanovčić, predsednik srpskog dela Međukademijske komisije i prof. dr Slobodan G. Marković imali su važne sastanke sa političkim direktorom Mađarskog Ministarstva spoljnih poslova, Peterom Starajem (Peter Sztaray), sa predsednikom MAN akademikom Ježom Palinkašom (Jozsef Palinkas), a sva tri dana smo imali i susrete sa akademikom Glacom i njegovim saradnicima među kojima je bilo i akademika i članova mađarskog dela Međukademijske komisije.

Rekli smo akademiku Glacu i njegovim saradnicima da ni Odeljenje istorijskih nauka ni Odeljenje društvenih nauka nemaju ni istoričara niti naučnika drugih struka koji su se bavili istraživanjima ili proučavanjima srpsko-mađarskih odnosa u Drugom svetskom ratu. Da su u delu Zajedničke komisije, koji je imenovala SANU, uključeni naučni saradnici koji su već učestvovali i objavili radove o žrtvama Drugog svetskog

rata u Vojvodini, kao i one istoričare koji u saradnji i radu Komisije mogu dati značajan doprinos.

Odeljenje istorijskih nauka i Odeljenje društvenih nauka SANU podneli su Izvršnom odboru SANU 14. oktobra predlog da se u Komisiju imenuje jedan broj članova, a kasnije je spisak dopunjen predlozima, tako da Komisija ima 11 članova. Mađarska javnost je i tokom 2010. nastavila da se zanima za osnivanje Komisije, pa je ministar spoljnih poslova Srbije g. Jeremić izjavio 15. oktobra 2010. u Budimpešti da je „Srbija angažovala devet istoričara za tu komisiju koja bi trebalo da se sastane što pre.“¹ Nedavno su se u Beogradu (26. novembra 2010) sastali premijer Mađarske g. Viktor Orban i predsednik Srbije g. Tadić, i tada je ponovo pomenuto ovo pitanje. Na osnovu svega navedenog jasno je da se u Mađarskoj smatra da je ovo pitanje koje treba da se što pre reši, odnosno ostvari i da bi odlaganje razmatranja ovog pitanja moglo da se pogrešno shvati kao možda namerno izbegavanje istine.

Uzimali smo u obzir i ranija obaveštenja da se u javnosti Mađarske operiše se podacima od 20.000, do 40.000 stradalih Mađara. Pojedini novinari i publicisti stalno su održavali aktuelnost ove teme i to tako kao da Srbija namerno sprečava da se sazna puna istina o ovim događajima, i to upravo zato jer je broj ubijenih veoma visok. U većini napisa osuđuje se racija u Novom Sadu i Šajkaškoj, u januaru 1942, kada je ubijeno po podacima do kojih su došli srpski istoričari 3.808 osoba (2.578 Srba i 1.068 Jevreja). Novosadski istoričar Aleksandar Kasaš prvi je 1996. objavio poznate liste streljanih Mađara u oktobru 1944. i kasnije, i procenio da je reč o oko 5.000 streljanih Mađara.² Sa mađarske strane došlo je u novije vreme do revizije procena posebno kod vodećeg istraživača prof. Enike Šajti kao i u tekstu prof. Ferenca Glaca, predsednika mađarskog dela Međukademijske komisije, koji su oboje procenili da su niže brojke verovatnije.

Dr Dragoljub Živković, koji je rukovodio istraživanjima u Vojvodini, navodi da je broj mađarskih žrtava oko 5.600, a procenjuje da je anketni odbor obavio 80% posla.³ Sada poznati podaci ukazuju da anketni odbor nije mogao da dobije pristup nekim izvorima. *Državna komisija za tajne grobnice* tokom 2010. je počela da istražuje izvore koji ranije nisu bili dostupni. *Državnoj komisiji za tajne grobnice* poznat je podatak da nije moguće doći do podataka za Bački Jarak i to zbog toga što lokalne vlasti onemogućuju pristup podacima.

Na sastanku sa g. Peterom Staraijem (Péter Sztáray), političkim direktorom Ministarstva spoljnih poslova Mađarske, g. Starai je izrazio zadovoljstvo formiranjem Komisije i podršku mađarskog MIP-a projektu. V. Stanovčić i S. Marković su naglasili da će istraživanje biti objektivno obavljeno, a g. Atila Pok je spomenuo da će budžet Međukademijske komisije za narednu godinu biti do 100.000 evra. Starai je izrazio podršku ovom projektu i da će Ministarstvo da ga podrži u finansijskom smislu. G. Starai se interesovao za pitanje rehabilitacije i eventualnog obeštećenja žrtava, kao i za pitanje restitucije. Objasnjeno mu je da zakon o rehabilitaciji predviđa restituciju tek po donošenju opšteg zakona o restituciji, da je zakon o restituciji još nije donet ali je u planu, a da postoji jedino zakon o restituciji imovine crkava i verskih zajednica. Takođe, objašnjeno mu je da Zakon o rehabilitaciji omogućuje svim žrtvama represije da obave rehabilitaciju bez obzira na etničku pripadnost, ali da nam nije poznato koliko je do sada etničkih Mađara rehabilitovano. S. Marković je pomenuo da je sadašnja procena *Državne komisije* da je broj ubijenih Mađara 1944. samo indikacija, dok je Atila Pok rekao da procene idu od 5.000 do 40.000. Starai se interesovao i da li će mađarski istraživači moći da imaju neometan pristup svim arhivima u Srbiji. Marković ga je

¹ Дневни онлајн билтен МСП-а: <http://www.mfa.gov.rs/Pressframe.htm>

² Dr. Aleksandar Kasaš, *Mađari u Vojvodini 1941-1946*, Filozofski fakultet, Novi Sad 1996.

³ Dragoljub Živković, „Na putu ka istini“, *Hereticus*, vol. VIII (2010), No. 1, стр. 109-110.

2

obavestio da je Vlada Republike Srbije skinula oznaku tajnosti za dokumenata BIA samo za članove *Državne komisije*, ali da će, po dolasku u Beograd, uputiti zahtev Ministarstvu pravde i Vladi Republike Srbije da dozvoli pristup arhivima u Srbiji i članovima mađarskog dela *Međuakademijske komisije*.

Na sastanku sa prof. dr Jožefom Palinkašom (József Pálincás), predsednikom MAN, prof. Palinkaš nas je obavestio da je primio pismo od generalnog sekretara SANU akademika Stefanovića o obrazovanju srpskog dela *Međuakademijske komisije*. Prof. Stanovčić naglasio je značaj obrazovanja Komisije i objektivnost koja će rukovoditi Komisiju, kao i da je u srpskom delu Komisije nekoliko Mađara iz Vojvodine i jedan Srbin iz Pešte. Akademik Palinkaš je naglasio značaj Komisije za Mađarsku i MAN, napomenuo da je, tim povodom, u stalnom kontaktu sa ministrom spoljnih poslova g. Martonijem i premijerom Orbanom i da je bio ministar za obrazovanje u Fidesovoj vladi 2001-2002. Sastanku je prisustvovao i prof. Tibor Varadi. S. Marković je obavestio prof. Palinkaša o dosadašnjem radu *Državne komisije za tajne grobnice*. Akademik Palinkaš se interesovao da li će mađarski članovi komisije imati nesmetan pristup arhivima u Srbiji. Prof. Palinkaš je pripremio saopštenje za štampu o obrazovanju Komisije i zamolio je da se, u daljem radu, ne izlazi ni sa kakvim izjavama za javnost koje nisu unapred dogovorene.

Sa prof. Ferencom Glacom, direktorom Istorijskog instituta MAN i bivšim predsednikom MAN od 1996. do 2002, imali smo više sastanaka. Na svečanoj večeri koja je priređena 15. decembra, članovi mađarskog dela komisije su istakli da ne sumnjaju u nalaze do kojih će doći istoričari u Srbiji, ali da će projekat imati dodatni kredibilitet ako mađarski istoričari iz Zajedničke komisije dobiju nesmetan pristup arhivima u Srbiji. Tu su pre svega mislili na dva istraživača prof. Enike Šajti sa Univerziteta u Segedinu, i docenta Arpada Hornjaka sa Univerziteta u Pečuju koji oboje govore srpski.

Prof. Glac je bio ministar obrazovanja 1989-1990. kada su uvedene važne liberalne reforme u mađarskom obrazovnom sistemu. Prof. Glac je inicijator brojnih projekata o saradnji u Dunavskom regionu, i posvetio je broj 1-2 časopisa *Hištorija* (História) srpsko-mađarskim odnosima. Ovaj časopis koji uređuje prof. Glac izlazi u 20.000 primeraka. Prof. Glac je u političkom pogledu posvećen izmirenju naroda koji žive u dunavskom regionu, a iz porodične istorije nosi niz primera saradnje Srba i Mađara (deda po majci mu se prezivao Radović). Prof. Glac smatra da nepovoljno istorijsko iskustvo može da ospori domete evropskih integracija u ovom regionu i zato je važno da se pristupi istorijskom izmirenju. Tako je 2007. počeo njegov projekat istorijskog izmirenja u Karpatskom basenu (Austrija, Slovenija, Slovačka, Rumunija i Mađarska) koji se intenzivno odvijao 2007-2009. U pripremi nacrtu zajedničkom delovanju *Međuakademijske komisije* prof. Glac je pokazao veliku diplomatsku veštinu i sklonost ka kompromisu, kao i veliku želju za unapređenjem međusobnih odnosa Mađarske i Srbije. U petak 17. decembra, usvojen je zajednički tekst *Međuakademijske komisije* koji si potpisali akademik Glac i akademik Stanovčić.

U predlozima mađarske strane koji su došli do izražaja u toku razgovora naglašavan je cilj proučavanja i duže istorije, ali i fokusirano na period Drugog svetskog rata i kraći vremenski period posle tog rata (1941-1948), kad je došlo do žrtava, a da istraživanje ima cilj da dođe do boljeg razumevanja istorije dve nacije, do pomirenja i razvijanja prijateljstva, boljeg razumevanja srpsko-mađarskih odnosa, unapređenja međusobne saradnje, kao i saradnje s drugim zemljama u regionu. Naglašeno je i da uzajamno razumevanje i približavanje postaje važna orijentacija i obzirom na ciljeve Evropske unije, kao i ciljeve Republike Srbije da postane deo evropske integracije.

Celokupan prijem u Budimpešti, konstruktivnost mađarskih članova komisije, i činjenica da se u mađarskom delu *Međuakademijske komisije* nalaze ozbiljni istraživači, a da je isti takav i sastav srpskog dela komisije, daju osnov za očekivanje da ovaj projekat može da se uspešno završi i da doprinese pomirenju.

5

Budući da je pitanje obeštećenja žrtava uzgredno pomenuto i na sastanku sa g. Starajem važno je napomenuto da postoji bitna razlika između mađarskih i nemačkih žrtava. Naime, nemačkim žrtvama, državljanima SR Nemačke odštetu je isplatila SR Nemačka dok će potomci onih žrtava mađarske nacionalnosti koji dobiju rešenje o rehabilitaciji biti samim tim i korisnici restitucije kada do nje dođe, ukoliko im je imovina konfiskovana. U svakom slučaju, ovo pitanje može postati osetljivo i u javnom mnjenju, a i izazvati nepotrebne političke debate, pa je potrebno da se formira jasan stav države Srbije po ovom pitanju.

Anketni odbor Skupštine Vojvodine je ponovio grešku komisije iz šezdesetih godina kada je izostavio pripadnike vojnih formacija. *Državna komisija za tajne grobnice posle 12. septembra 1944.* namerava da, sledeći praksu slične slovenačke komisije koju vodi dr Mitja Ferenc, a sa kojom je imala radni sastanak novembra 2009, popiše sva lica koja su streljana bez sudske presude od strane jedinica OZNE i KNOJ-a, ili na neki drugi način.⁴ Sva lica će biti popisana bez obzira na etničku pripadnost i bez obzira na to da li su pripadala ili nisu nekoj vojnoj ili paravojnoj jedinici. Sva lica će biti popisana poimenično, sa mestom i datumom streljanja i nacionalnom pripadnošću gde god je to moguće utvrditi. Na sličan način je to obavila i opština Subotica koja je popisala žrtve sa područja opštine Subotica tokom Drugog svetskog rata.⁵

Svaka Komisija koja zadire u pitanja žrtava, a takve su i *Državna komisija za tajne grobnice* i *Zajednička srpsko-mađarska međuakademijska komisija*, neizbežno se susreće sa pitanjem kulture sećanja i mestima sećanja. Budući da je reč o hiljadama ljudi koji su streljani nedužni i bez sudske presude potrebno je na kraju istraživanja zauzeti i odgovarajući vrednosni stav prema događajima koji se obrađuju kao i uputiti odgovarajuće reči izvinjenja žrtvama. Ovo je ne samo obaveza koja proističe iz vladavine prava koja je navedena kod definicije Republike Srbije u članu 1 Ustava Srbije, već i deo tekućih međunarodnih stremljenja i standarda.

U tom pogledu posebno skrećemo pažnju na odluku ruske Dume od 26. novembra o priznanju zločina u Katinskoj šumi i o izražavanju „dubokog žaljenja zbog svih žrtava te neopravdane represije, njihovim porodicama i njihovim bližnjim.“ (“Gosudarstvennaja Duma Federalnogo Sobranija Rossijskoj Federaciji vyražajet glubokoe sočuvstvie vsem žertvam neobosnovannyh repressij, ih rodnym i blizkim”).⁶ Ovo izvinjenje govori u prilog velikog preispitavanja istorije kojoj sada pristupaju i velike sile, a tajne grobnice u Srbiji spadaju u isti korpus problema, tj. u činjenicu da su trupe NOV-a, zajedno sa trupama Crvene armije, istovremeno oslobodile Jugoslaviju od nacista, ali su i pojedine njihove jedinice, a posebno jedinice OZNE, vršile zločine.

Kada su u pitanju mesta sećanja, u kontekstu srpsko-mađarskih odnosa, važno je napomenuti da postoje brojni primeri srpsko-mađarske saradnje, primeri kada su pripadnici jednog naroda štitili pripadnike drugog od stradanja, i veliki primer Endrea Bajči-Žilinskog koji je predvodio akciju u Mađarskom parlamentu za kažnjavanje odgovornih za raciju u Novom Sadu i Šajkaškoj januara 1942. Važno je ove primere kao putokaz zajedničkog života

⁴ Словенчка комисија је, у недостатку писаних извора, одлучила да се ослони на идентификацију и ексхумацију тајних гробница и то без обзира ко се у њима налази. Где год је 1945. дошло до убиства и стварања масовне гробнице та се гробница обрађује и ставља у базу без обзира на етничку припадност, или припадност војној и паравојној формацији.

⁵ Mirko Grlica, dr Antal Hegediš, Milan Dubajić, Lazar Merković, *Imenik žrtava Drugog svetskog rata na području subotičke opštine*, Графопродукт, Суботица 2000.

⁶ „Russian parliament condemns Stalin for Katyn massacre“, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11845315>; „О Катинской трагедии и ее жертвах Заявление Государственной Думы о расстреле в Катинском лесу“, <http://www.polit.ru/dossie/2010/11/26/katyn.html>; *Политика*, 27. новембар 2010, стр. 3.

istaći prilikom javnih obraćanja ovim podovom, kao i prilikom obeležavanja mesta sećanja tamo gde je to moguće.

Januara 2012. navršice se 70 godina od novosadske racije i tom prilikom će biti moguće da se pripremi i adekvatan program sa naglaskom na izmirenju dvaju naroda.

Iz navedenog je jasno da i pred *Međuakademijskom komisijom* i pred *Državnom komisijom* nalaze veoma ozbiljni i složeni zadaci koji neće moći da se ostvare bez finansijske podrške države..

Zato je potreban hitan sastanak predstavnika ovih komisija sa kabinetom premijera i Ministarstvom pravde da bi se postigao dogovor o daljem finansiranju komisija.

Konačno, potrebno je razmotriti pravni osnov za davanje pristupa mađarskim istoričarima, članovima *Međuakademijske komisije* za pristup arhivima u Srbiji, i arhivskoj građi BIA-e u Arhivu Srbije.

S poštovanjem,

Sekretar

Odeljenja društvenih nauka
i koordinator dela Zajedničke
srpsko-mađarske komisije

akademik Vojislav Stanovčić

PRILOZI:

1. Imena članova srpskog dela *Međuakademijske komisije*, koje je prihvatio Izvršni odbor SANU, su sledeća:

- 1 Akademik Vojislav Stanovčić, sekretar Odeljenja društvenih nauka SANU, predsednik (koordinator) srpskog dela Komisije;
2. prof. dr Slobodan G. Marković, prof. FPN, predsednik *Državne komisije za tajne grobnice posle 12. septembra 1944.*
3. dr Vojislav Pavlović, zamenik direktora Balkanološkog instituta SANU
4. dr Dragoljub Živković, raniji predsednik Anketnog odbora Skupštine AP Vojvodina
5. Sofija Tomik, istoričar, Muzej Vojvodine
6. Dr Pal Tibor, Filozofski fakultet Novi Sad, grupa za istoriju
7. prof. dr Aleksandar Kasaš, Filozofski fakultet u Novom Sadu
8. dr Drago Njegovan, muzejski savetnik u muzeju Vojvodine
9. Zvonimir Golubović, autor knjiga *Racija u južnoj Bačkoj 1942. godine* (1992) i *Šarvarska golgota (Proterivanje i logorisanje Srba Bačke i Baranje)* (1995).

10. dr Agneš Ozer, istoričar, kustos u Novom Sadu, član liste Mađarska sloga za Nacionalni savet mađarske manjine
11. Petar Lastić, Srpska gimnazija u Pešti

2. Spisak članova mađarskog dela *Međuakademijske komisije*:

Prof. dr Atila Pok je u ime MAN dostavio Stanovčiću 14. decembra spisak članova mađarskog dela Komisije i to:

1. Predsednik Ferenc Glac (FERENC GLATZ), redovni član MAN, direktor Istorijiskog instituta MAN.

Članovi:

2. dr Enike A. Šajti (ENIKŐ A. SAJTI), profesor na Univerzitetu u Segedinu;
3. dr Laslo Biro (LÁSZLÓ BÍRÓ), viši član Istorijiskog intituta MAN, sekretar mađarskog dela Komisije;
4. prof. Lajoš Foro (LAJOS FORRÓ), profesor na Fakultetu Đula Juhas Univerziteta u Segedinu;
5. prof. Lajoš Gečenji (LAJOS GECSÉNYI), direktor Mađarskog nacionalnog arhiva (penzionisan);
6. Derđ Harasti (GYÖRGY HARASZTI), upravnik fakulteta na Jevrejskom teološkom seminaru na Univerzitetu Jevrejskih studija u Budimpešti;
7. Docent Arpad Hornjak (ÁRPÁD HORNYÁK), docent na Univerzitetu Pečuj;
8. prof. Jožef Juhas, profesor na Univerzitetu Etveš Lorand u Budimpešti;
9. prof. Čaba Kiš (CSABA GY. KISS);
10. Ljubomir Aleksov, predsednik Srpske samouprava u Mađarskoj;
11. prof. Ferenc Mak (FERENC MAKK), dekan fakulteta, proefesor na Univerzitetu u Segedinu (predsednik Istorijiskog odbora za istoriju MAN);
12. prof. Ištvan Oros (ISTVÁN OROSZ), redovni član MAN, profesor emeritus Univerziteta Debrecen (predsednik Mađarskog istorijiskog društva);
13. prof. Atila Pok (ATTILA PÓK), zamenim direktora Istirijiskog instituta MAN, član Mađarskog odbora Evrropske mreže sećanja i solidarnosti;
14. dr Imre Reš (IMRE RESS), viši član Istorijiskog intituta MAN;
15. DÉNES SOKCSEVITS, Head of Faculty, Professor at the University of Pécs;
16. prof. Zoltan Sas (ZOLTÁN SZÁSZ), kopredsednik Naučnog saveta Istorijiskog instituta MAN;
17. Dr Agneš Tot (ÁGNES TÓTH), direktor Instituta za istraživanje etničkih zajednica MAN;
18. Kosta Vuković (KOSZTA VUKOVICS), upravnik Muzeja i arhiva srpske pravoslavne crkve u Sentandreji.

3. Program boravka u Budimpešti sa imenima mađarskih učesnika

Programme

Budapest, December 15-17

December 15

On entering the Castle District, the location of the Guest House of the Hungarian Academy of Sciences, you will find a gate. In order to get access you have to push a

1
button indicating the HILTON HOTEL. You will get a ticket and afterwards you can drive to the address : **I. Országház utca 21**. Mind the one-way streets! On arrival the porter will give help you with parking the car. In case of any problem call Attila Pók's mobile: 30 9642634.

18.15 Be in the lobby ready for dinner. The restaurant is a few steps away from the guest house. A colleague will take you there. Dinner participants from Hungary: Prof. and Mrs. Glatz, Prof. and Mrs. Várady, Lajos Gecsényi, former director of the National Archives, Árpád Hornyák, Ass. Prof. of Balkan History at Pécs University, Pál Fodor, deputy director of the Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences, Zoltán Szász, co-chairman of the Academic Council of the Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences, Andrea and Attila Pók.

December 16

8.30 sharp. Leaving for a meeting with Péter Sztáray, deputy secretary of state and political director at the Hungarian Ministry of Foreign Affairs.

10.000 Meeting at the Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences. Hungarian participants: István Orosz, chairman of the Hungarian Historical Association, Attila Paládi Kovács, chairman of Section I of the Hungarian Academy of Sciences, Lajos Gecsényi, Pál Fodor, Árpád Hornyák, Attila Pók

13.00 Meeting with Prof. József Pálinkás, President of the Hungarian Academy of Sciences in his office

Following the meeting lunch in the Club of the Hungarian Academy of Sciences with István Orosz, Tibor Várady, Lajos Gecsényi, Pál Fodor, Árpád Hornyák, Attila Pók

Afternoon free

Dinner arrangements to be discussed

December 17

9.00 -11.00 Concluding meeting at the Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences

4. Izražena saglasnost u razgovorima našla je izraza i u tekstu dogovora do kojeg je došlo posle više predloga i verzija. Prilaže se tekst, za koji nemamo elektronsku verziju i prilažemo originalni primerak.